

HALLOWEEN IN NEDERLAND

JOHN HELSLOOT

Het is misschien maar nauwelijks overdreven om te stellen dat sinds de aanslagen in New York en Washington in september 2001 westerse samenlevingen, zo niet de wereld als geheel, alles op alles zetten om te voorkomen dat zich angstgevoelens onder de bevolking verspreiden. Met maatregelen soms over de grens van de rechtsstaat wordt geprobeerd om de plannen van degenen die daarop uit zijn – potentiële angstaanjagers of terroristen – te verijdelen. Tegelijkertijd wordt in diezelfde samenlevingen een feest gevierd, Halloween, waarvan de essentie precies het bang maken of oproepen van angst is.

Tegen de spanning of tegenstrijdigheid die ik hier suggereer zou kunnen worden ingebracht dat terrorisme en Halloween totaal onvergelykbare grootheden zijn en dat bovendien de geschiedenis van Halloween veel verder teruggaat dan '9/11'. Beide stellingen zijn zeker waar. Natuurlijk moet de vergelijking niet te ver doorgedreven worden. Dat neemt niet weg dat die een prikkel kan geven om een verschijnsel als Halloween te problematiseren, door te zoeken naar het verband tussen dit onderdeel van de cultuur in Nederland en bredere maatschappelijke en culturele ontwikkelingen.¹

Een nieuw ritueel paradigma

Hoe en waarom heeft Halloween zich sinds ongeveer 1990, dus pas de afgelopen twee decennia, kunnen nestelen in Nederland evenals elders in Europa? Allereerst bestond daarvoor een zekere voedingsbodem. Sinds ongeveer de jaren 1970-1980 heeft de feestcultuur in Nederland en andere

¹ Deze bijdrage is gebaseerd op mijn artikelen 'Gezellig griezelen: Halloween in Nederland', *Respons. Mededelingen van het Meertens Instituut*, 6 (2003), p. 23-32 en 'The fun of fear: Performing Halloween in the Netherlands', in: M. Foley en H. O'Donnell (eds), *Treat or trick. Halloween in a globalising world*. Newcastle upon Tyne, 2009, p. 155-167.

westerse landen een ingrijpende verandering ondergaan. De Amerikaanse hoogleraar Catherine Bell spreekt over de komst van een nieuw ritueel paradigma of kader, dat geleidelijk een reeks oudere aannames heeft vervangen. In dit nieuwe paradigma is een ritueel 'primarily a medium of expression, a special type of language suited to what it is there to express, namely, internal spiritual-emotional resources tied to our true identities but frequently unknown and underdeveloped'.² Centraal staat de zelfexpressie, het uiten van vooral persoonlijke gevoelens, opvattingen en het opvoeren van de eigen identiteit. In de publieke debatcultuur in Nederland is tegenwoordig het 'zeggen wat je denkt' daarvan een duidelijk voorbeeld. Daarbij worden wat vroeger fatsoensgrenzen heetten vaak zonder veel omhaal overschreden.

Met feesten wil ook iets 'gezegd' worden en ook daarbij worden grenzen steeds vaker verlegd. Men spreekt wel van een algehele 'carnivalisering' van de feestcultuur.³ De Amsterdamse 'gay pride' is daarvan een goed voorbeeld. Bovendien laten mensen zich tegenwoordig bij feestvieren en bij rituelen steeds minder gelegen liggen aan 'wat hoort' of 'moet', aan 'de traditie'. Die wordt niet meer opgevat als dwingend, maar als een soort catalogus van mogelijke expressievormen, waaruit een keuze gemaakt kan worden, waarop gevarieerd kan worden of waaraan geheel nieuwe, eigen vormen kunnen worden toegevoegd. Dat is dikwijls te zien bij 'heel persoonlijk' vormgegeven huwelijken en begrafenissen. Het meemaken van een bijzondere ervaring, een belevenis, staat voorop. Een Duitse onderzoeker heeft de huidige maatschappij daarom wel getypeerd als een 'Erlebnisgesellschaft' en ook bij ons is de term 'belevenis-economie' in zwang.⁴

In de zoektocht naar bijzondere ervaringen vervagen ook steeds meer de grenzen tussen 'eigen' en 'vreemd'. De vergeefse roep om 'behoud van de eigen cultuur', waarbij grenzen bewust worden geconstrueerd en gearticuleerd, illustreert nog eens dit altijd voortschrijdend proces. Zo'n vijftig jaar geleden bleek bijvoorbeeld dat veel Nederlanders afstand namen van de traditie om elkaar met sinterklaas cadeautjes te geven en ervoor kozen om dat met Kerstmis te doen. Dat veroorzaakte toen heftige commotie, vooral omdat de kerstvierders al voor de heilige grens van 6 december, dus nog in de sinterklaastijd, met de voorbereidingen van Kerstmis begonnen.⁵ Maar in de huidige, postmoderne tijd knutselen mensen zelf en naar eigen smaak en

inzicht hun persoonlijke feestcultuur in elkaar.⁶ Daarbij worden ze geholpen door de tegelijkertijd onvoorstelbaar toegenomen communicatiemogelijkheden. Het was via de media dat veel mensen leerden dat je elkaar in december ook een cadeautje kunt geven uit naam van de Kerstman – naar Amerikaanse voorbeeld. Voor het 'vreemde' Halloween gold datzelfde.

Overgenomen vanuit Amerika

Kenmerkend voor Halloween in de Verenigde Staten is de alomtegenwoordigheid van het 'griezelige'. Een oranje pompoen, uitgesneden in de vorm van een gezicht met een gemene grijns en met daarin een lichtje, is symbool bij uitstek van het feest. Belangrijker zijn de verkleedpartijen waartoe het feest aanleiding geeft. Met een gespeelde en opgewekte boosaardigheid hullen kinderen en, vooral in de grote steden, volwassenen zich in bizarre en macabere kostuums – al komt het ook veel voor dat mensen 'gewoon' verkleed gaan, bijvoorbeeld als stripfiguur of bekend politicus. Kinderen gaan rond om snoep op te halen met de traditionele dreigende aansporing *trick or treat* en volwassenen nemen deel aan speciale Halloween-party's. In wijken van grote steden als New York, San Francisco en Los Angeles worden door volwassenen bovendien carnavaleske Halloween-optochten (*parades*) gehouden, met vooral lugubere taferelen.⁷

Ondanks de beschikbare vakliteratuur is nog weinig algemeen bekend dat deze manieren van Halloween vieren in Amerika in een niet al te ver verleden zijn ontstaan. Het bedelen van kinderen aan de huizen dateert vooral uit de jaren 1940 en 1950, terwijl de deelname van volwassenen aan Halloween en de *parades* vanaf de jaren 1970 op gang zijn gekomen. Opmerkelijk is dat ook de nadruk op het 'lugubere' pas vanaf die tijd dateert. Dat hing samen met, later volkomen onwaar gebleken, geruchten dat sadisten het Halloweensoep voor de kinderen vergiftigd zouden hebben. Daarover onstond een morele paniek, typerend voor de onzekere jaren 1970 in Amerika (Vietnam, Watergate).⁸ Deze angstgevoelens rond Halloween werden handig opgepikt door de filmindustrie. Via de vele films met 'Halloween' in de titel, aangeprezen als 'een avondje bloederige pret', kwamen veel mensen in Nederland voor het eerst in aanraking met het ver-

² C. Bell, *Ritual. Perspectives and dimensions*. New York-Oxford, 1997, p. 241.

³ K. Braun, 'Karneval? Karnevaleske! Zur volkskundlich-ethnologischen Erforschung karnevalesker Ereignisse', *Zeitschrift für Volkskunde*, 98 (2002), p. 1-15.

⁴ G. Schulze, *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*. Frankfurt/Main-New York, 1993.

⁵ J. Helsloot, 'Sinterklaas en de komst van de kerstman. Decemberfeesten in postmodern Nederland tussen eigen en vreemd', *Volkskundig Bulletin*, 22 (1996), p. 262-298.

⁶ G. van Schoonhoven, 'Alle dagen feest!', in: idem (red.), *De nieuwe kaaskop. Nederland en de Nederlanders in de jaren negentig*. Amsterdam, 1999, p. 36-45.

⁷ J. Kugelmass, *Masked culture. The Greenwich Village Halloween parade*, New York, 1994.

⁸ J. Santino, 'Introduction. Festivals of death and life', in: idem (ed.), *Halloween and other festivals of death and life*. Knoxville, 1994, p. xi-xviii, speciaal xiv-xv; N. Rogers, *Halloween. From pagan ritual to party night*. Oxford-New York, 2002, p. 78-102, 126, 134; D.J. Skal, *Death makes a holiday. A cultural history of Halloween*. New York-Londen, 2002, p. 4-7, 89, 163.

schijnsel. Ze leerden er meer over via Amerikaanse televisie-series, waarin vaak iets van Halloween te zien was.⁹ Verder verschenen er reportages in de media over het feest in Amerika en over de Halloween-viering door in Nederland woonachtige Amerikanen. Zoals in een bar aan het Leidseplein in Amsterdam, waar een journaliste in 2000 tot haar verrassing olijk begroet werd met 'Welcome, I'm a serial killer'.

Halloween als thema-feest

Toen het feest eenmaal bekend was geworden, voegde het zich naadloos in een al langer gangbare praktijk bij discotheken, dansscholen en café's, maar ook bij allerlei verenigingen of bijvoorbeeld een zwembad, om regelmatig een zogenaamd thema-feest te organiseren.¹⁰ Daarmee werd Halloween ook meteen toegesneden naar Nederlandse maat en beleving. Bij een proces als 'Amerikanisering' gaat het in het algemeen nooit om een een-op-een-kopie, maar om de aanpassing aan lokale cultuurpatronen. De man die in 1989 in een Amsterdamse discotheek een van de eerste Halloweenfeesten in Nederland organiseerde, zei bijvoorbeeld: 'Wij nuchtere Nederlanders hebben niets met dat feest zelf. Halloween is vooral een leuke aanleiding om weer eens iets lolligs aan te trekken'. Met leuzen als 'Dress to scare, if you dare' werd het uitgaanspubliek aangespoord om zich voor deze feesten bizar en bewust lelijk te verkleeden. De zalen werden versierd met skeletten, doodskisten, grafzerken en dergelijke. Veel, maar zeker niet alle feestgangers zijn geschminkt en verkleed als de dood, monster of vampier, als heks of figuur uit een slasher-film, en bedekt met bloederige imitatiewonden of -lidtekens. Op deze feesten zijn soms horrorfilms te zien en wordt bij voorkeur *spooky* muziek gedraaid. De in het algemeen losse band met een 'viering' van Halloween blijkt niet alleen uit het in aankondigingen telkens gebruikte woord 'thema-avond', maar ook uit de soepele omgang met de data waarop deze feestavonden gehouden worden: zelden precies op 31 oktober, maar meestal op een geschikte uitgaansdag, bijvoorbeeld een zaterdag in de buurt daarvan, tot in midden november aan toe. In dit opzicht valt Halloween eerder tot de steeds omvangrijker wordende evenementencultuur te rekenen dan tot de traditionele reeks van kalenderfeesten.

Halloweenfeesten bieden de deelnemers een gelegenheid om zich creatief te uiten en om, zoals in het eerder gegeven citaat van Catherine Bell, iets van zichzelf te laten zien en dat te delen met anderen. Het is, aldus een uitnodi-

⁹ Vergelijk L. Mikos, 'How the pumpkins conquered Germany: Halloween, media and reflexive modernization in Germany', in: M. Foley en H. O'Donnell (eds), o.c., p. 113-130.

¹⁰ S. Reijnders, G. Rooijackers en L. van Zoonen, 'Global Entertainment and Local Celebration. Appropriations of the *Idols* TV Programme in Dutch Festivity Culture', *European Journal of Cultural Studies*, 9 (2006), p. 131-147, speciaal p. 141-142.

ging om Halloween te komen vieren, toch heerlijk om 'je te storten in het sinistere, dat duistere wat slechts eenmaal per jaar mag'. Maar even belangrijk is het om gezien te worden en met een fraaie outfit prestige te verdienen. Dat wordt nog verhoogd als men erin slaagt, in overeenstemming met de opvatting die men van dit feest heeft, om de anderen te shockeren. De bloederigheid van bepaalde uitmonsteringen lijkt dat duidelijk te beogen. Tegelijkertijd is dat toch 'leuk', omdat door de algehele carnivaleske setting van het feest en de vrolijke gezichten duidelijk is dat het om een niet-echt-gemeende werkelijkheid gaat. In die paradoxale 'mooie' uitbeelding van het afstotelijke ligt een groot deel van de aantrekkingskracht van Halloween. Daar legt in bepaalde kringen het meer conventionele carnaval het tegen af.

Het lag voor de hand dat Halloween ook als 'thema' aangegrepen kon worden door degenen die voor kinderen en jongeren regelmatig feesten organiseren, in bijvoorbeeld buurthuizen, jeugdcentra of speeltuinen. Ook hier is het lokaal griezelig versierd en worden de deelnemers uitgenodigd om zich overeenkomstig te verkleeden. Hetzelfde gebeurt bij Halloweenfeesten op sommige middelbare scholen. En ook deze feesten worden niet noodzakelijk precies op 31 oktober gehouden. 'Halloween' kan net zo goed het thema zijn van een kerstdiner van de scouting of van de viering van de laatste schooldag. Deze feesten kunnen kinderen weer inspireren om ook thuis, met vriendjes en vriendinnetjes, Halloween te vieren, zoals dat ook onder volwassenen gebeurt. Op basisscholen wordt eveneens hier en daar aan Halloween gedaan, zij het waarschijnlijk eerder op katholieke en neutrale scholen dan op protestantse. Vanwege het verondersteld occulte karakter van het feest wordt Halloween op behoudend-protestantse scholen nadrukkelijk afgewezen. In 2001 en 2002 verspreidde bijvoorbeeld de voor die kring werkende vereniging Bijbel en School de brochure *Halloween mij niet gezien!* Naar Amerikaans voorbeeld gaan tegenwoordig ook in Nederland, ondersteund door een buurtvereniging of een informeel groepje ouders in een straat, griezelig uitgedoste groepen kleine kinderen langs de deuren om snoep op te halen. Een onderzoek uit 2007 wees uit dat een meerderheid er evenwel de voorkeur aan geeft om dat met Sint-Maarten te doen.¹¹

Plezier in het lugubere

De uitdossing van kinderen op zo'n Halloweentocht, bijvoorbeeld als kleine Dracula met bloed uit de mond of rood duiveltje, komt soms dicht in de buurt van de uitmonstering van volwassenen op hun Halloweenparty's. Maar het griezelige dat zij uitbeelden blijft in het algemeen toch bescheiden en

¹¹ www.synovate.nl/nieuws/20071031001/news.aspx.

beperkt zich doorgaans tot iets als een gekochte of zelfgemaakte heksenhoed. Daar staat tegenover dat jongeren en volwassenen soms behoorlijk ver gaan in hun, door Halloween geïnspireerde, uitbeelding van iets lugubers.

Een apart fenomeen in de Amerikaanse Halloweenviering zijn de zogenaamde 'hell-houses', een soort door particulieren gemaakte spookhuizen, waarin voor niets of tegen betaling allerlei akelige taferelen te zien zijn. In Nederland heeft dit, afgezien van de 'haunted houses' in pretpark Walibi bij Biddinghuizen, vermoedelijk nog nauwelijks navolging gekregen. Toch vond ik in 2005 op internet foto's van zo'n Halloween-'hell house' in een nieuwe wijk bij Doetinchem in Gelderland.¹² In een martelkamer in een nog overgebleven boerenschuur werd aan de zichtbaar ontstelde of gegeneerd glimlachende bezoekers getoond hoe twee duivelse figuren met een cirkelzaag bloederig een voet afzagen van een geketende jongen. Daaruit blijkt tevens hoezeer Halloween ook aanleiding is niet alleen om filmfiguren na te spelen, maar ook films zelf, zoals de *Texas Chainsaw Massacre*, en daarmee ook een vorm van re-enactment is. Uit de reacties van het publiek valt op te maken dat het naspelen hier zo goed gebeurde, dat de grens tussen re-enactment en enactment, nagemaakt en echt, in de beleving erg poreus wordt.

Halloween 'parades', zoals in Amerika of in de vrijgevochten stijl van de Amsterdamse gay parade, worden voorzover mij bekend in Nederland niet gehouden. Maar met iets braveren Halloween-'optochten', gecombineerd met de mogelijkheid voor kinderen om langs de deuren te gaan, komt wel in enkele plaatsen daarbij wel dicht in de buurt. In de wijk Borgvliet in Bergen op Zoom organiseerde een vereniging in ieder geval in 2000 en 2001 zo'n optocht, die werd geopend door een drumband met tromgeroffel, een door paarden getrokken zwarte lijkkoets en een groep mensen in operatiekleding. In de Helmondse wijk Brandevoort maakt men eveneens veel werk van de, in het donker gehouden, Halloweenoptocht. Het is een vrij nieuwe buurt, met duurdere huizen, vooral bewoond door mensen met jonge kinderen. Volgens de socioloog Jan-Willem Duyvendak 'is (het) bewoners van dergelijke nieuwe wijken meestal niet begonnen om (...) samen dingen te ondernemen. Dat is een misverstand. (...) Ze willen burens die ongeveer hetzelfde leven leiden als zij. Die geen verrassende, vreemde, dingen doen'.¹³ Hij heeft duidelijk geen idee van wat zich in de wijk Brandevoort afspeelt met Halloween. Want daar gebeuren zeker wel verrassende en vreemde dingen.

Men is in 2001 met Halloween begonnen, aldus een van de organisatoren, wel degelijk om 'de sociale contacten in de wijk [te] bevorderen, de wijk levendiger [te] maken. We hebben voor Halloween gekozen omdat kinderen

zich aangetrokken voelen tot verkleedpartijen en lichtjes in het donker'. Maar net zo belangrijk was dat via de kinderen een beroep gedaan kon worden op de participatie en creativiteit van hun ouders. Van tevoren worden de huizen versierd en van passende attributen in de voortuin voorzien. Dat waren niet alleen pompoenen, maar bijvoorbeeld ook spoken, skeletten en grafzerken. Opmerkelijker was in 2004 een uit een raam gehangen opgeknoopte baby(pop) in een nachthemd, in 2005 een paar in het groen liggende damesbenen (van een paspop), alsof het een dodelijk slachtoffer van een misdrijf betrof, en in 2008 een groepje kinderen met bebloed verband om hoofd, armen en benen. Om het griezelig effect te verhogen werd gratis een cd beschikbaar gesteld met Halloween Spooky sound effects. Als het donker is, begint de optocht met in Halloween-stijl geklede kinderen en hun ouders. Er lopen woeste, rood of wit geschminkte duivels rond, vervaarlijke monsters, een vader met bebloed gezicht en een klein kind op de arm. Onderweg doet men enkele 'attracties' aan, die niet onderdoen voor lugubere taferelen in de 'hell houses'. Op een hakblok worden met een bijl vingers van een bloederige hand afgehakt en aangeprezen als 'geknakte boeventengels', zoals knakworstjes, en op een operatietafel haalt een gestoorde dokter lange darmen uit een zo te zien nog levende patient, eveneens met overal bloed.

Het is duidelijk dat deze nieuwe buurt in staat is om iets van zichzelf te laten zien, op een ongewone en creatieve manier. Door mee te doen, toont men dat men bij elkaar wil horen en toont men tegelijk aan elkaar en aan anderen dat het in deze wijk goed toeven is. De activiteitencommissie schreef dan ook in 2003: 'Brandevoorters, bedankt voor jullie inspanningen. Jullie hebben laten zien waarin een klein, nieuw Brabants dorp groot kan zijn'. Het is geen toeval dat, om dat te markeren, een nieuwe gemeenschap kiest voor een nieuw feest, zoals Halloween.

Interpretaties

Hoe is, tot slot, op een wat algemener niveau, het verschijnsel Halloween, zoals dat zich ook in Nederland voordoet, te interpreteren? En dan met name de bij vele volwassenen zich dan openbarende bereidheid tot het opvoeren van lugubere personages en taferelen. Wat 'vieren we' eigenlijk? De media en talloze internetsites voelen zich niet ten onrechte geroepen die vraag te stellen en meteen te beantwoorden. Halloween wordt dan graag voorgesteld als een in oorsprong 'Keltisch' feest, ook wel Samhain genoemd. Het zou een nieuwjaarsfeest zijn, waarbij de grens tussen de wereld van de doden en levenden even vervaagde. De dreigende overkomst van de doden moest worden afgeweerd door bizarre, angstwekkende maskerades en door voedseloffers en vuren, waarvan de pompoenen, eventueel met een lichtje, verre herinneringen zijn.

¹² www.stadsomroep.nl/-foto/thumbnails.php?album=244&page=7.

¹³ *NRC Handelsblad* 7-11-2005.

Halloweenoptocht 2008 in Brandevoort.
Foto Petrie Smulders

Dat dit een door negentiende-eeuwse onderzoekers in elkaar geknutselde fictie is,¹⁴ zoals zo vaak in de geschiedenis van de volkskunde, doet in de huidige etnologie weinig terzake. Belangrijker is dat er door mensen graag in geloofd wordt.¹⁵ Zoals in 2001 door een medewerkster van een tuincentrum, dat allerlei Halloweenprullaria in de aanbieding had: 'Veel Nederlanders hebben het idee dat [Halloween] nu door de commercie wordt opgedrongen, net als Valentijnsdag. Dat is helemaal niet zo, want de Kelten vierden Halloween al in Nederland.'

Het is waarschijnlijk dat veel andere Nederlanders dit soort 'kennis' eveneens in hun hoofd hebben. 'Keltisch', dat heeft de associatie van iets mysterieus, ouds en in ieder geval 'anders' en daardoor van iets geheimzinnigs en griezeligs. Wie zich daarmee vereenzelvigd, laat op die manier iets van zichzelf zien. Dat kan een basis-motivatie en -legitimatie leveren om aan Halloween te

doen. En ook, om je daar tegen af te zetten, en zo eveneens de eigen identiteit te profileren. Dat is wat sommige behoudende christenen doen, die in Halloween de komst van het occulte en van een nieuw heidendom willen zien. Vrijwel ieder jaar zijn er dergelijke publieke protesten vanuit orthodox-christelijke kring. Maar bij Halloweenfeesten zoals die in Nederland plaatshebben, gaat het in hoofdzaak om heel iets anders dan de viering van een 'Keltisch ritueel'.

Antropologen typeren een feest als Halloween wel als een omkerings-ritueel of inversie-rite. De antropoloog Victor Turner bijvoorbeeld zag in het *trick-or-treat* van de kinderen een ritueel waarin de machtsverhouding tussen ouders en kinderen even omgekeerd was: de kinderen konden, één avond, hun rechten doen gelden.¹⁶ Hij stierf te vroeg, in 1983, om de latere ontwikkelingen in het feest mee te maken. Maar ook die kunnen als een omkeringsritueel geïnterpreteerd worden. Want een ander aspect van een omkeringsritueel – het meest in het oog springende voorbeeld daarvan is het carnaval, waarmee Halloween veel gelijkenis vertoont – is dat daarin centrale waarden van een samenleving worden bevestigd, juist door ze – heel even – om te draaien. Geïnterpreteerd als inversie-rite zou in de uitbeeldingen en opvoeringen van bloederigheid, operaties, verkeersslachtoffers het tegendeel daarvan worden uitgedrukt: het grote belang gehecht aan vrijwaring van letsels en ongelukken, en van de daarmee omgeven angstgevoelens.¹⁷ In die zin is, terzijde, misschien begrijpelijk dat de zogenaamde Keltische duiding – afweer van de dood – soms zo'n voedingsbodem vindt. Onmiskkenbaar is er vooral de laatste twee decennia een grote gevoeligheid ontstaan rond de dood.¹⁸ Dat blijkt ook uit de toename van publieke rituelen na rampen, zoals 'stille tochten' en het oprichten van monumentjes voor slachtoffers.¹⁹

Toch is er misschien nog meer aan de hand dan duidelijk wordt in dit wel heel brede verklaringsmodel. De vrolijke bloederigheid – al moet benadrukt worden dat die door lang niet alle Halloweenvierders wordt getoond – staat, veronderstel ik, ook nog voor iets anders. In m'n inleidende opmerkingen wees ik op het vervagen van grenzen in de huidige 'belevens-cultuur'. Dat geldt ook voor de grenzen tussen wat vroeger, in een eerder paradigma, de

¹⁴ Zie bijvoorbeeld T. Tuleja, 'Trick or treat: Pre-Texts and contexts', in: J. Santino (ed.), *o.c.*, p. 82-102, speciaal p. 82-83; A. Lherm, 'Halloween - a 'reinvented holiday'', in: J. Heideking e.a. (ed.), *Celebrating ethnicity and nation. American festive culture from the Revolution to the early 20th century*. New York-Oxford, 2001, p. 194-214; M. Jacobs, 'Trick or treat: gratis uit eten en drinken in groep', in: idem en Peter Scholliers (eds) *Buitenshuis eten in de Lage Landen sinds 1800*. Brussel, 2002, p. 139-168, speciaal p. 148.

¹⁵ G. Rooijackers, *Volkskunde. De rituelen van het dagelijks leven*. Utrecht, 2001, p. 47, 53.

¹⁶ V. Turner, *The ritual process. Structure and anti-structure*. Harmondsworth, 1974 [1969], p. 161-163.

¹⁷ Zie voor twijfels bij deze interpretatie, S. Elpers, 'Herbst, Horror und Heidi – Verkleiden und Dekorieren an Halloween', *Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde*, 26 (2005-2006), p. 77-91, speciaal p. 87-88; Rogers, *o.c.*, p. 137.

¹⁸ H. Beunders, *Publieke tranen. De drijfveren van de emotiecultuur*. Amsterdam-Antwerpen, 2002.

¹⁹ P. Post e.a., *Disaster ritual. Explorations of an emerging ritual repertoire*. Leuven, 2003; I. Stengs, 'Ephemeral memorials against 'senseless violence'. Materialisations of public outcry', *Emfoor*, 16:2 (2003), p. 36-52.

'hoge' en 'lage' cultuur heette. Mensen putten tegenwoordig met groot gemak uit beide, het onderscheid daartussen is vrijwel verdwenen. Wat vroeger, gezien vanuit de 'hoge' cultuur, gold als 'smakeloos' – bijvoorbeeld de wereld van de horror-films, heeft die kwalificatie nu goeddeels verloren. Maar toch is de oude grens nog niet helemaal verdwenen: er is nog een zekere spanningsverhouding met de 'goede smaak'. Door in bebloede kledij gehulde of monsterachtig uitgedoste Halloweenvierders wordt met grote creativiteit 'slechte smaak' uitgebeeld, en tegelijkertijd gebeurt dat nadrukkelijk tussen aanhalingstekens: het is niet echt – natuurlijk niet. Die achterliggende gedachte wordt goed gevat in het woord 'camp'. 'The whole point of Camp', aldus Susan Sontag, 'is to dethrone the serious'.²⁰ Daar gaat het, denk ik, hier vooral om – en tegelijk, en tegen de achtergrond van hedendaagse gevoeligheden: ook weer niet. Ik denk dat precies daarin, in die bewuste ambivalentie, het succes en de aantrekkelijkheid, en daarmee ook een verklaring, van Halloween liggen.

²⁰ Geciteerd in J. Kugelmass, 'Wishes come true. Designing the Greenwich Village Halloween Parade', *Journal of American Folklore*, 104 (1991), p. 443-465, hier p. 458; vgl. Rogers, *o.c.*, p. 136.